

Egy nagy számnak keressük párhuzamosan az eggyel, tízzel, százzal kisebb és nagyobb szomszédját. (A helyszükséglet miatt fordítottassuk a füzetet vízszintesre az alábbi elhelyezésben:)

60000000

5999999

6000001

5999990

6000010

5999900

6000100

*

Az ismertetett gyakorlatformák a megfelelő számkörre redukálva természetesen minden osztályban alkalmazhatók. A fenti gyűjtemény természetesen nem képezheti egy óra anyagát, sőt három-négy óra kerete is szűknek bizonyulna. A kérdést úgy kell felfogni, hogy egy-egy órán csak egy eljárást alkalmazunk, esetleg több órán keresztül is, hogy szinte minden tanuló könnyedén kezeljen egy bizonyos gyakorlatformát. Az is kézenfekvő, hogy a jól bejáratott gyakorlatnak az írásbeli műveletek sok alapproblémáját már előzetesen megoldják, és mechanizmusuk mellett vitathatatlanul fejlesztik a tanulók kombinatív, analízáló, szintetizáló és egyéb logikai képességeit.

Mindenképpen akkor járunk el helyesen, ha a gyakorlatformákat az osztály szintjének megfelelően válogatjuk, és a szükségletnek megfelelően alkalmazzuk azokat.

Dr. SZORÉNYI JÓZSEF

főiskolai docens

A stilisztikum tudatosítása

IV. osztályos költeménytárgyalási órán

A bemutató tanítás szerepe eldöntően jelentős a pedagógusképzésben és természetesen a továbbképzésben is. Gyakorló iskolában egészen speciális feladatok megoldását is szemlélteti. (Pl. egyes módszertani kérdések tisztázását, gyakran előforduló nehézségek leküzdését stb.). Az alábbiakban ismertetett bemutató tanításnak az volt a célja, hogy feltárja annak a problémának a megoldási módját, amely a IV. osztályos költeménytárgyalási órán fokozott nehézséget okoz. Ebben az osztályban ugyanis a legtöbb vers mondanivalója egészen mély. Ilyen költemény hatásának fogadására különös gonddal kell felkészítenünk tanítványainkat. Külső eszköz itt nem lehet hatásos. Az képes magával ragadni tanítványait, aki mélyen átéli azt, amiről beszél. (1 : 201.)

Több óra elemzése nyilvánvalóvá tette, hogy a versekben rejlő nevelő érték azért maradt kiaknázatlan, mert a szavak kifejező ereje, a *stilisztikum* nem tudatosodott a tanulóknál. Ezt nem is várhatjuk, ha a szó- és fogalommagyarázat szokásos módszereivel kísérletezünk még ott is, ahol már stilisztikai magyarázatnak kell átvennie a szerepet, hogy a szóképek — a hangulat és képzelet mozgósításával — valóban közel hozhassák tanítványainkhoz a vers mondanivalóját. A költemény szavainak hangulati értékét, a *stilisztikumot* azonban különös gonddal kell feltárnunk, mert a szó kifejező ereje, expresszivitása az értelmi tényezővel szoros összefonódottságban jelentkezik. (3 : 67.) Az életkori sajátosságok viszont megszabják az elmélyedés határát. Az expresszivitás megragadása egyébként nemcsak az átélés feltétele, hanem a hatásos, leginkább

eredményes *szókincsgyarártásnak* is. Ezeknek a nagyon igényes feladatoknak a mérlegelésekor még arra is gondolnunk kell, hogy már a legkisebb hangulati törés is veszélyezteti az alsó tagozatos tanuló világnézeti formálásában pótolhatatlan *esztétikai élmények* létrejöttét. (7 : 33.) Így jutunk el annak a felismeréséhez, hogy intenzív előkészületre van szükségük, olyanra, amely már szinte az óra elővételezésének tekinthető.

Hallgatóink számára ezúttal tehát az *előkészület* „levetítése” ígérte azokat a hasznos módszertani tanulságokat, amelyeket egyébként a bemutatást követő óraelemzés szokott összegezni. A feladatokat és módszeres eljárásokat pontosan megvilágító előkészítés nyomán kibontakozott előttük az óra menete. Ilyen módon lehetővé vált az is, hogy a bemutatást végző nevelő helyzetébe teljesen beleélhessék magukat, és figyelmeiket a módszertani eljárásokra összpontosíthassák. (A továbbiakban mondanivalónk jelenidejűségével az „előkészítés” jellegét kívánjuk biztosítani.)

A választás azért esett *Móra F.: Este az Alföldön* c. költeményére, mert ez a kis vers művészi foglalatja a metaforák és hasonlatok rendkívüli gazdagságának. Feldolgozása éppen ezért elképzelhetetlen stilisztikai elemzés nélkül. Miután Móra a képszerűség adta lehetőségekkel erőteljesen és sűrítetten fejezi ki érzelmeit, a vers emocionális hatása rendkívül erős (4 : 57.) Ezt a nevelő hatást feltétlenül ki is kell aknázunk. Megfelelő módszerrel tehát el kell érünk, hogy a tanulók teljes aktivitással vegyenek részt a költemény feldolgozásában, és átéljék a vers mondanivalóját.

A szóképek látszólag túlságosan bonyolult logikai műveletek végzésére készítetik a tanulókat. A lélektani kutatás azonban felderítette, hogy a gyermekek ebben a korban képesek a dolgok egy-egy lényeges tulajdonságának megragadására, az induktív és deduktív következtetések végzésére, sőt az igen nehéznek tartott szillogisztikus formában is tudnak gondolkodni. (5 : 126.)

A 10 éves gyermek tehát már képes az esztétikai hatások olyan nagyobb terjedelmének átfogására, átélésére, mint amilyet Móra versének szóképei képviselnek. A metaforák elemeinek, színeinek bontogatásával elsősorban a *didaktikai feladatot* kívánjuk megvalósítani. (Természetesen nem lesz szó se metaforáról, se hasonlatról, de észrevételünk majd a tanulókkal, hogy egy-egy szó egymástól térben is nagyon távoli (pl. a versben a *Hold* és a *pásztor*) képeket idéz fel bennünk. Ezek a képek pedig hatásos módon tolmácsolják a költő érzéseit, hangulatát. Egyúttal az is tudatosodik tanítványainkban, hogy ez a válogatni tudás az eszközökben, kifejezésekben: művészi teljesítmény.

A költemény feldolgozása során a *stilisztikum tudatosításával* olyan ismerethez kívánjuk juttatni a tanulókat, hogy annak birtokában valóban képes is legyen az *esztétikai élmények befogadására*. Csakis így, a személyes élmény, az átélés által érvényesülhet a szépnek az a felemelő hatása, hogy örömet nyújt és nemesebbé teszi az embert. „Az esztétikai nevelés központi problémáját”, (2 : 215) a tanulók *esztétikai élményben való részletetését* tekintjük mi is elsődleges *nevelési feladatunknak*. További nevelési feladat valósul meg azáltal, hogy felerősödik bennük a *szülőföld, a hazai táj iránti szeretet*. A visszatükrözött valósághoz való aktív kapcsolat közben *fejlődnek az eddigi érzelmek*, s ezek nyomában feltámad az intellektuális, *esztétikai szükséglet*. (6 : 144.) „Az a körülmény pedig, hogy a tanulóknak fokozatosan tudatosul a művészet valóságstükröző funkciója, fontos tényezője a *dialektikus materialista világnézet kialakításának*.” (7 : 33.)

Az óra munkájának megtervezése szempontjából eldöntően fontos, hogy állandóan differenciáltan lássuk a didaktikai és nevelési feladatok összefüggését. Ebből viszont logikusan következik, hogy *a vers mint művészi alkotás a stilisztikum tudatosodásának arányában lesz a nevelésnek is egyre hatékonyabb eszközévé*.

(A kellő áttekintés biztosítása érdekében az alábbiakban a vers egészét is közöljük.)

Este az Alföldön

<i>Szeretem én nagyon A bárányfelhőket. Csendes alkonyaton El-elnézem őket, Ahogy legelésznek Mezején az égnek.</i>	<i>Mikor a nap hunytát Siratja a harmat, Teregetik őket Friss, fűre juvalmak, Le a szemhatárra, A kerek karámba.</i>	<i>Lassan ezüstgyapjuk Violásra válik, Néha egy-egy villám Közübük cikázik, Mintha ostor volna, Sugarakból jönva.</i>	<i>Mire besötétül, Elaluszna szépen, Álmuk a hű pásztor Virrasztja az égen: Telihold világa, Aranyos subába.</i>
---	--	---	--

A költemény mondanivalójának átélését azzal segítjük elő, ha az *előkészítő beszélgetést* maradéktalanul felhasználjuk a szükséges asszociatív kapcsolatok mozgósítására. Különösen indokolt ez olyan költemény tárgyalásakor, amelyben metaforák rendszeréről van szó. Ahol tehát állandóan képek felidézését, azonosítását kapjuk, s egy-egy fogalom váratlanul a szokástól eltérő viszonyok közé kerül. (Pl. bárányfelhők... *legelésznek*). Mivel a metaforák a legfinomabb jelentésbeli árnyalatokat egész sorát varázsolják elő, a tanulók asszociációs tevékenységét aktív munkára, arra ösztönözzük, hogy a megszokott képtartalmat az alkalmi, a helyzetnek leginkább megfelelő jelentéssel helyettesítsék. Pl. a *legelésznek* esetében a képtartalom jelentésárnyalatai közül nem a fű harapdálásának, az állatok táplálkozásának felidézése, hanem csak a helyzetnek megfelelő lassú, békés, *alig érzékelhető mozgás* asszociálására van szükségünk. Éppen ebből (a szavak sajátosságos, a mindennapitól eltérő értelmi, hangulati értékének felismeréséből) fakad a *stilisztikum*. Ennek a felfedezésnek a létrejöttét gátolja, ha egy-egy fogalom tartalmát vagy az asszociáció megindítása szempontjából lényeges tartalmi, hangulati elemét nem ismerjük. Egyszerű metaforák esetében lényeges elem ismeretének hiányával mindig számolhatunk, mivel csak az van kitéve, amivel azonosítunk, (pl. „*aranyos subába*”) és az azonosítottat, (a *holdudvar*-t) hozzá kell képzelnünk. Egyszerű metafora még a versben a *terelgetik* kifejezés is. Ehhez a fogalomhoz hozzátartozik az a hangulati elem, hogy az állatok hajtását kedvvel, szeretettel végzik. Ennek a hangulati elemnek a felidézésével a metafora tehát azt jelenti, hogy a fuvalmak *együtt tartják és szeliden, szeretettel űzik* a bárányfelhőket. A költeményben szereplő többi metafora mind teljes. Feltételezhetően csupán a *karám* fogalmát nem ismerik a tanulók. Pontosan megállapítottuk tehát, hogy az *előkészítő beszélgetésben csak a karám fogalmát és az egyszerű metaforák egy-egy elemét* kell megvilágítanunk. Pl. ilyen módon:

„Móra Ferenc szülőföldjén sokszor megfigyelte, hogy a juhász estefelé miként *terelgeti* nyáját. Szeliden, szeretettel hajtotta az állatokat. Azon volt, hogy juhait együtt maradjanak, így érik el a *karámot*, azt a fedetlen, csupán deszkával vagy náddal körükerített helyet, ahol a juhnyáj az éjszakát tölti. Nyári estéken szerette elnézni az égen a *teliholdat* is. Ilyenkor korong alakú a Hold, és ha párás a levegő, *aranyos színű udvara* is van.” — Ezt a bevezető beszélgetést azzal zárhatjuk, hogy Móra egyik versében bemutatja az alföldi este jelenségeit.

A költemény bemutatása előtt tanítványaink figyelmét szükségszerűen arra kell felhívunk, hogy a versből nemcsak gondolatokat ismerhetünk meg, hanem a költő érzéseiről is véleményyt formálhatunk. Ilyen módon a stilisztikai szempont már a *célkitűzést* is meghatározza. („Figyeljük meg, mit árul el közben a költő önmagáról!”)

A továbbiakban, a részegységek feldolgozásakor fel kell ismertetnünk a metaforák elemeit. A szokásos szó- és fogalommagyarázat helyett tehát — az életkori sajátosságok figyelembevételével — stilisztikai elemzést kell végeznünk, hiszen Móra szóképek segítségével mutatja be az alföldi estét. Lehetővé kell tennünk, hogy a tanulók

elgyönyörködjenek ezekben a képekben, átélhessék Mórának a szülőföld, az alföldi táj, az itt élő emberek iránti, szóképekkel kifejezett szeretetét. Stilisztikai szempontokat érvényesítő fejtegetéseink alapján az óra menetét a következőképpen rögzíthetjük:

Este az Alföldön

	<i>Mikor?</i>	<i>Mi történik?</i>	<i>Hogyan?</i> (Ahogyan a költő látja)
1. vsz.:	Közvetlenül naplemente előtt... (Kép nélküli közlés)	az égen lassan, alig észrevehető módon vonulnak a felhők...	mint a mezőn a legelésző bárányok.
2. vsz.:	Naplementekor... (Melyik kép alapján tudjuk ezt? — „Mikor a nap hűnytát...”) <i>Alkonyat</i> = az a napszak, amely közvetlenül naplemente előtt kezdődik és a teljes besötétedésig tart.	hűvösebb lesz, (Ezt megállapíthatjuk 1. abból, hogy <i>harmat</i> képződik, 2. abból, hogy a fuvalom <i>friss</i> , tehát kellemesen hűvös, és (3.) <i>fürge</i> is a fuvalom, vagyis megélénkül a levegőmozgás.) a fuvalmak szelíden hajtják a bárányfelhőket...	miként a juhász, aki hazafelé (a karámba) terelgeti nyáját.
3. vsz.:	Közvetlenül naplemente után (Melyik kép enged erre következtetni? — „...„ezüstgyapjuk Violás-ra válik.”)	a látóhatár szélén hirtelen feltűnik egy-egy villám...	mintha ostonnal csapkodnának hol ide, hol oda.
4. vsz.:	Este, besötétedéskor... (Kép nélküli közlés)	feljön a hold, hogy vigyázza a bárányfelhőket...	akárcsak a karámban elpihenő állatok nyugalmaát a subás pásztor.

A négy versszak képei feltárlják az *alkonyat* fogalmának összes tartalmi jegyét, és pontosan érzékeltetik, mikor mi történik. A képek tartalmából arra következtethetünk, hogy Móra nemcsak a bárányfelhőket szerette, hanem általában az alföldi tájat, hiszen ez a szóképekkel teli költemény nem más, mint az érzelmek szemléltetése a fantázia képei által. (3 : 81.) Ezek a szóképek indították meg képzeletvilágunkat és ébresztettek bennünk ugyanolyan érzéseket, hangulatokat, mint amilyenek a költő lelkében voltak, amikor versét írta. Nem nehéz tehát a *költemény mondanivalóját* megállapítanunk, azt, hogy a költő szerette szülőföldjét, az alföldi tájat és az itt élő, szorgoskodó embereket. Ez a mondanivaló lesz a *részcelkítűzések* meghatározója. Miután a részegységek tárgyalása kapcsán a tanulók megértik, átélnek a szóképeket, minden egyes *részösszefoglalás* egy-egy gondolattal előbbre viszi majd a mondanivaló kialakulását. A tanulók feleletét természetesen a szóképek határozzák meg, hiszen ezek alakításában jutott kifejezésre a költő gondolkodásmódja, érzésvilága, esztétikai állásfoglalása.

Az 1. versszak képei alapján arra következtethetünk, hogy a költő általában szerette az alföldi tájat. A bárányfelhőket csakúgy, mint a mezőt. Ehhez kell tehát igazodnia a *részcelkítűzésnek*. („Miért gondolhatjuk, hogy a költő nemcsak a bárányfelhőket szerette, hanem általában az alföldi tájat?”) Az 1. egység lezárása — mint általában a *részösszefoglalás* — képekre utalás lesz. („A mezőn legelésző bárányokra is emlékeztet.”)

A 2. versszakban a mondanivaló tartalmi jegyei újból bővülnek, hiszen nemcsak a tájra gondol a költő, hanem az ott élő emberekre is. Természetesen a metaforák elemei határozzák meg a kérdést („Kire gondolt a költő, amikor a felhőket *terelgető* fuvalmakról írt?”) és az összefoglalást is. („Az állatait *terelgető* juhászra gondolt.”)

A mezőn legelésző egyéb állatokról közvetlenül nem tesz ugyan említést a költő, a 3. versszak metaforás hasonlata mégis ilyen irányban bővíti a kép terjedelmét, így mélyíti el a mondanivalót. Nyilvánvaló a kérdés („Miből következethetünk arra, hogy a költő más állatok terelésére is gondolt?”) és a tárgyalást követő felelet: „Más állatokat *ostorral* terelgetnek.”

Ami él, cselekszik, hangulatot áraszt, az jobban foglalkoztatja a gyermeki képzeletet, mint ami mozdulatlan. (3 : 100.) A költői gondolatok követése éppen ezért nem is nehéz. A szóképek logikus értelmezésével nemcsak fejlesztjük a tanulók gondolkodási készségét, hanem annak a veszélyét is elkerüljük, hogy tanítványaink a mondanivalóban kifejezett általánosítás megértése és elfogadása helyett közhelyeket ismételjenek. Természetesen a költői képeket át kell élni, hogy igazán hassanak. (3 : 83.)

A 4. versszak költői képeinek érzelmi-hangulati hatása alapján úgy érezzük: az alföldi este tablójába beletartozik az a mezőn dolgozó ember is, aki azzal, hogy *hű* és *virraszt*, kiérdemelte a költő szeretetét. Kérdésünk tehát: „Miért szerethette Móra Ferenc a pásztort?” A felelettel, a metaforák sugalmazta általánosítással („A pásztor törődött a rábízott állatokkal.”) immár teljessé vált a mondanivaló: *a költő szerette szülőföldjét, az alföldi tájat és az itt élő, szorgoskodó embereket.*

A *hogyan*-ból, abból, hogy a költő milyen képeket, kifejezéseket használt, érzéseiről is véleményt alkottunk. Ennek alapján újabb általánosításhoz juthatunk, ha pl. azt kérdezzük tanítványainktól: „Beszédünk mikéntjéből, kifejezéseinkből mire tudnak következtetni embertársaink?” (4 : 139.) A *hangsúly* is *érzelmeink* egyik „mutatója”. Ez a probléma már a gyakorlás változatossá tételéhez vezet el bennünket. A verset csak akkor hangsúlyozhatjuk helyesen, ha megértjük, átéljük mondanivalóját. Miután a tanulók minden kifejezésről most már pontosan tudják, a költő miért használja, s egy kissé a szívébe is beleláttak, *újraolvasáskor* ennek az átéltségnek a *hangsúlyozás módjában* kifejezésre is kell jutnia.

Az *olvasás gyakorlását* azzal tehetjük változatossá, ha a hangsúllyal történő kiemeléshez más-más szempontot adunk. (Pl. a hangsúllyal hívják fel a figyelmet arra, ami a bárányfelhőkkel történik, vagy így vételessék észre a napszak változását stb.)

A teljesség kedvéért megemlíthetjük még, hogy *házi feladatként* a tanulók a költemény alapján lefesthetik az alkonyat valamelyik változatát.

Fejtegetéseink alapján kialakult immár a költemény feldolgozásának *részletes vázlata*. Ezzel a stilisztikai szempont következetes alkalmazásának módszerét is megvilágítottuk.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. Ágoston György: A kommunista erkölcs tartalma és az erkölcsi nevelés, 1962.
2. Ágoston György: Pedagógia, 1961.
3. Fábán—Szathmári—Terestyéni: A magyar stilisztika vázlata, 1958.
4. P. M. Jakobszón: Az érzelmek pszichológiája, 1962.
5. Kelemen László: A tanulók gondolkodása 6—10 éves korban, 1960.
6. Tadeusz Nowogrodzski: Fejlődéslektan, 1961.
7. Nevelési Terv, 1962.